

2009. november 01., vasárnap

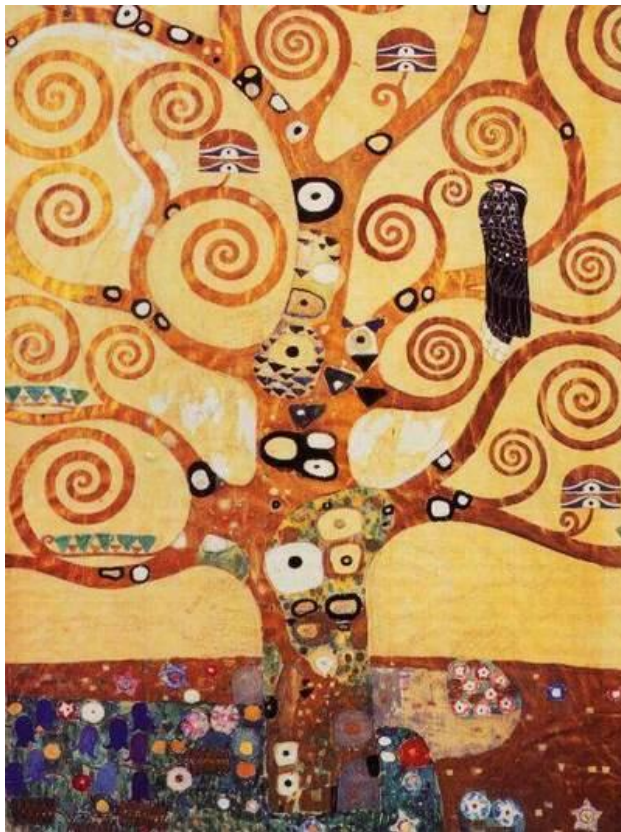
[cikk](#) » [zenei írások](#)

Judit a XXI. században – I. rész: Káprázat vagy való?

[MusiciansWho](#) - 2009. október 28., szerda 10:42

Avagy az aktualitás és az aktualizálás különbségei Bartók Béla: A Kékszakállú

herceg vára című misztériumának alapján – Varga Ildikó Rita Anna esszéje

Ma, a XXI. században minden piacképes, ami a frissesség illúzióját kelti, azaz aktualizált, tehát „korszerű”. Az újdonságok, vagy a csak annak tűnő tárgyiasult pénz hajszolása, a fogyasztás mesterséges gerjesztése azonban azzal jár, hogy a jelenben nincs méltó helye a múltnak, melynek értékei így individuális és globális szinten is devalválódnak. Ez a jelenség nem csak a köznapi rutinban, hanem a művészetek területén is észlelhető. A válság igen mély, és megoldásával rendkívül nehezen birkózik meg a mai zenei élet, amely képviselőinek jelentős hányada a probléma megoldását nem az aktuális keresésével és megteremtésével, sokkal inkább az aktualizálás piedesztálra emelésével kívánja megoldani, azaz korszerűsítéssel az

időszerű, érvényes létrehozása helyett.

Belátom, keskeny a mesgye, és könnyű eltévedni a fogalmak sűrűjében. Ilyen tévelygés eredményezhette azt a rendezést is, amely Richard Wagner egyik operáját SS-egyenruhákban adatta elő. Az viszont, hogy Wagner legnagyobb vihart kavart műve, a „Das Judentum in der Musik”, azaz „A zsidóság a zenében”(1850, átdogozva 1869-ben) antiszemita, hogy Richard Wagner műveit a nemzeti

szocialista propagandagépezet is használta, s hogy a neonácizmus jelenkori térhódítása igen jelentős, nem időszerűvé, csupán megkérdőjelezhetően „korszerűvé” teszi a rendező elgondolását. Kritikám ellenére megértem az említett „alkotót”. Egy világban, ami annyit látott és lát, feltétlenül szükséges valami, amire felkapják a fejüket az emberek. Mégsem hiszem, hogy ez a követendő út. Ellenben minden gondolatnak lehet értelme és létjogosultsága, ami egy korszakoktól független értékrendből, valamilyen emberi, sőt azon túli igazságból fakad.

Maria Callas volt az egyik úttörő, aki az operát, ezt a mesevilágot „valódivá” tette. Nem korszerűsítette, hanem elhitte és megmutatta annak érvényességét. Mert az opera időszerűsége maga az ember. Ő az, akinek lelki, szellemi, felfogásbeli változásai az eltelt évszázadok során rendkívül izgalmasak voltak, és feltételezhetően a jövőben is azok lesznek. Az is érdekes, hogy mindeközben ő maga mily kevésbé változik. Ez a paradoxon önmagában is sok lehetőséget nyújt, tehát az időszerűség megteremtésére minden körülmény és lehetőség adott. Nem az új „csomagolás” ellen kampányolok, sokkal inkább amellett, hogy a modernizált külső érthető és igaz tartalommal párosuljon. Francesco Cilea: „Adriana Lecouvreur” című operája fésülködőköpenyekben, egy öltözőben is eljátszható, hiszen „Adriana”, a főhős, korának ünnepezt színésznője volt, ám az előadás kizárólag akkor válhat érvényessé, ha a minimalista színpadkép és az új ötletek kiegészítik, és háttérét adják a belső tartalom kifejeződésének. Így, és csakis így válhat igazzá és ez által hihetővé a címszereplőnek az opera kezdetkor elhangzó hitvallása: „Io son l'umile ancella” - amely a művészet tiszteletéről és szolgálatáról szól.

Vannak persze olyan rendezők, énekesek, és karmesterek, akik próbálkoznak az opera XXI. századi érvényességének keresésével, az ő munkájukat azonban egyéb gondok nehezítik. Egyik mai, „híres”, magyar rendező például arról panaszkodott, hogy sok szólista alkalmatlan a teremtéshez szükséges minőségi párbeszédre, nem válik partnerré annak a folyamatnak a létrehozásában, amely egy opera színpadra állítását, vagy egy szerep értelmezését lehetővé teszi. Ez azonban legalább annyira múlik az adón, mint a vevőn.

Meggyőződésem, hogy vannak jó énekesek ma is, ám sokan közülük nem találják a helyüket abban a fogalom- és képzavarban, amely a színpadokon fogadja őket. A helyzetet csak súlyosbítja, hogy az operaénekes a szerep értelmezésére legtöbbször lehetőséget sem kap, illetve részben az iskolarendszer képzési hiányosságaiból fakadóan csupán a hang, értem ez alatt: a technikai megvalósításra figyel. Ehhez adódik a mai trend, amely a csillogó és külsőségeiben hibátlan árut részesíti előnyben, s amihez a technika, ezen belül például a CD feltalálása is hozzájárult. Az operajátszás ingoványát sok esetben csak mélyíti a karmester, akinek az előadás zenei gondolatvilágának létrehozása, s később annak működtetése lenne a feladata, azért is, mert e nélkül és nélküle a muzsika, a színpad, és a mondanivaló egysége sem teremthető meg. Munkájának azonban nem kizárólag az alkotás, hanem a szolgálat is szerves része. Többek között a szólista szolgálata, aki a saját, és a többi

alkotó elképzeléseit hivatott a színpadon megvalósítani, aki a „csatorna”, amelyen keresztül a közönség megkaphatná az operák üzenetét.

Így ír erről Liszt Ferenc: „Egy karmester valódi feladata: magát szemmel láthatóan feleslegessé tenni (...) mi, karmesterek, kormányosok vagyunk.” Mert a zene, és ezen belül az opera többről szól, mint a kotta leéneklése vagy lejátszása. Gustav Mahlerrel értek egyet, aki szerint „...a legfontosabb nem a hangjegyekben található.” Ahhoz viszont, hogy a művészek lássák és láthatóvá tegyék a láthatatlant, a partitúrát kell segítségül hívniuk, de nem csak olvasniuk, hanem érteniük is kell azt, hiszen benne a teremtéshez szükséges összes segítség megtalálható. Valaminek a létrehozása, az abban rejlő érvényesség keresése és bemutatása azonban hosszadalmas folyamat, ami elmélyült munkát kíván, s amire sokszor a legjobb szándék ellenére sincs sem idő, sem pénz. A felhígult vagy zavaros teljesítmények tehát értelemszerűen a művészet értelmének elvesztését, és a világban elfoglalt helyének megkérdőjelezését mutatják.

Belátom, hogy a jelenről festett kép színei igen sötétek, mégis meggyőződésem, hogy ma is vannak gondolkodó, értelmes és együttműködni vágyó művészek önálló eszméssel, akiknek közreműködésével

igazán jó előadások születhetnének. Ám a XXI. századi, felgyorsult világban bárki eldobható, aki nem szolgálja a „rendszer”. Igazságot, érvényességet azonban félelemből teremteni nem lehet. A megoldást az összefogás, a párbeszéd, egymás megbecsülése és a belső érvényesség keresése jelenthetné, ami elősegíthetné a minőségi, friss, és a zene iránti alázat vezérelte produkciók létrejöttét.

Hadd említsek egy pozitív példát, a reményt táplálendő. Sajnos az előadás, amelyről a későbbiekben szó lesz, nem napjainkból származik, – ami alátámasztja az előbbiekben a jelenkor válságáról leírtakat –, meggyőződésem szerint mégis követésre méltó. Az operát szerető emberek számára ismerősen hangozhat Peter Sellars neve, aki több, igen magas színvonalú és egyéni látásmódú rendezést hozott létre a 90-es években. Egyik munkája, amelyet Olivier Messiaen: „Saint Francois d'Assise” (Assisi Szent Ferenc) című operájából a Salzburgi Fesztiválra készített 1992-ben, s melyet Esa-Pekka Salonen vezényelt – felújítva 1998-ban, a Hallei szimfonikusokat Kent Nagano vezényelte –, valóban pozitív példa lehet.

Hadd tegyem világossá Sellarsnek az időszerűhöz, a korszerűhöz, illetve a hagyományoshoz való viszonyát azok számára, akiknek nem volt szerencsájük látni az előadást, vagy az abból készült DVD-t. A díszlet egy televíziókészülékek-alkotta falból áll, mely előtt egyszerű jelmezekben mozognak a szólisták, akik kivételes hang- és színészi teljesítményt nyújtva remekül jelenítik meg a rendező teremtette világot, egy kiváló karmester közreműködésével. (Szereposztás: José van Dam: Szent Ferenc, Dawn Upshaw: Az Angyal, John Aler, Akos Banlaky, Dirk D'Ase, Tom Krause, Urban Malmberg, Guy Renard: A testvérek, Chris Merritt: A Leprás). Ebben a rendezésben is megjelenik a mai valóság, de a fal, amelyet a technika épít az emberek közé Sellars ábrázolásában csak egy nem elhanyagolható, ám mindössze mellékszerepet játszó összetevő lehet. A főszerepet a humanitás és a láthatón túli dimenzió játssza. Ezért olyan friss és lenyűgöző az előadás még ma is.

Bartók Béla egyetlen operájában is lelkek, világok, és értékek drámája áll a középpontban. A századok és felfogások harca, s ezen belül is a férfi és a nő kapcsolatának szomorújátéka, amelynek minősége, milyensége és értelmezése jelentős átalakuláson ment át az 1900-as években, amikor is a „gyengébbik nem” társadalomban elfoglalt helye és megítélése radikálisan új, forradalmian más lett. (Jövő héten folytatjuk.)

Varga Ildikó Rita Anna, PhD

Universität für Musik und darstellende Kunst Graz

Az első részben használt források:

1. Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, p.24.
2. Grove Monográfiák: Wagner, Deathridge, Dahlhaus, Zeneműkiadó, Budapest, 1988, p.167.
3. Das grosse Buch der Zitate, Wissen Media Verlag, Hans-Horst Skupy szerkesztése, 2008, p.666.
4. Deutsche Grammophon, ARA GUZELIMIAN cikke, New York Times, 1999.

Képek: Gustav Klimt: Életfa.